

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАВАДСЬКА ОЛЬГА ПЕТРІВНА

УДК 347.426.6(477)

**УМОВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ,
ЗАВДАНУ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТОМ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Хмельницький – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницька обласна рада.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
ГРИНЬКО Світлана Дмитрівна,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
завідувач кафедри цивільного права та процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права;

кандидат юридичних наук,
УСТИМЕНКО Олена Анатоліївна,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін.

Захист відбудеться *«12» грудня 2019 р. о 10⁰⁰ годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.895.02 у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8, конференц-зал (ауд. 907).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38.

Автореферат розісланий *«12» листопада 2019 року*.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Ю. Черняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією з головних загроз стабільності держав залишається проблема тероризму, від вирішення якої залежить безпека людей, суспільства та держав. За результатами дослідження Інституту економіки і миру щодо глобального індексу тероризму (GTI) у 163 країнах, де проживають 99,7 % населення світу, до країн із найвищою терористичною загрозою належать Ірак, Афганістан, Нігерія, Сирія, Пакистан, Сомалі, Індія, Ємен, Єгипет та Філіппіни. Водночас констатовано зростання тероризму у країнах Північної Америки та Західної Європи.

За шкідливими наслідками найжахливіший у світі терористичний акт було вчинено 11 вересня 2001 р. у США, де терористи, використовуючи захоплені пасажирські літаки, атакували дві вежі Всесвітнього торговельного центру в Нью-Йорку. Внаслідок цього терористичного акту загинуло близько 3000 людей. За 2018 р. США віднесено до країн із високим рівнем загрози тероризму (20–те місце у рейтингу). При цьому ситуація в країні погіршилася на 12 пунктів.

В Україні рівень терористичної загрози «високий» (21–ше місце у рейтингу за 2018 р.). З урахуванням даних за попередні роки, Україна покращила свої позиції у рейтингу терористичної загрози: 2015 р. – 12–те місце, 2016 р. – 11–те місце, 2017 р. – 17–те місце. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини з квітня 2014 р. по лютий 2019 р. в Україні зафіксовано до 13 тисяч загиблих (у т. ч. 298 пасажирів «Боїнга» рейсу МН 17 авіакомпанії Malaysia Airlines) і понад 30 тисяч поранених. Для порівняння слід згадати результати дослідження GTI, оприлюднені в 2012 р., де Україна посіла 56–те місце, та за 2014 р. – 51–ше місце. В Україні з 1991 р. по 2013 р. зафіксовано лише 55 терористичних актів, де було 12 загиблих та 110 поранених.

Сучасний тероризм – це структурований «організм», який має керівні органи, організації взаємодопомоги між іншими співучасниками, дії яких спрямовані на вчинення терористичної діяльності. До найбільш небезпечних терористичних організацій міжнародні експерти проекту GTI віднесли «Боко Харам», «Аль-Шабаб», «Талібан», а також «Ісламська держава». Тероризм характеризується використанням суїциду (терористи-смертники), біотехнологій, інформаційної технології (інформаційна війна), кіберпростору, сучасних засобів озброєння і зв'язку, гібридної війни, залякування тощо.

Тероризм має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за його існування. Терористичні акти спричиняють численні людські жертви, майнову шкоду, а також зростання відчуття незахищеності та непевності серед населення. Така ситуація зумовлена також тим, що притягнути терористів до відповідальності за завдану шкоду досить складно, тому такий тягар, як правило, несе держава та потерпілі особи. Наприклад, за 2018 рік від терористичних актів у світі загинуло 18 814 осіб, а економічні збитки експерти оцінюють у 52 млрд доларів.

В Україні основним законодавчим актом, де закріплено гарантії правового та соціального захисту громадян із участю у боротьбі з тероризмом, є

Закон України «Про боротьбу з тероризмом». Зокрема цей документ закріплює право осіб, які потерпіли шкоду внаслідок терористичного акту, на її відшкодування. Відповідно до ст. 19 цього Закону суб'єкт відповідальності за завдану шкоду визначається залежно від того, хто її потерпів: якщо шкоду завдано громадянину, то відшкодування шкоди здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України; якщо шкоду завдано юридичній особі, то суб'єкт відповідальності визначається у порядку, встановленому законом.

На сьогодні головною проблемою є відсутність нормативно закріпленого порядку відшкодування шкоди, завданої громадянину, за рахунок коштів Державного бюджету України, оскільки загальні та спеціальні положення про відшкодування шкоди, закріплені у главі 82 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), не поширюються на випадки цивільно-правової відповідальності держави за шкоду, завдану терористичним актом. За наявності такої прогалини у законі для захисту осіб, які потерпіли шкоду внаслідок терористичного акту, питання про відшкодування шкоди вирішується відповідно до Кодексу цивільного захисту України шляхом застосування заходів соціального захисту населення та майна від надзвичайних ситуацій, зокрема ситуацій соціального та воєнного характеру. Однак застосування заходів соціального захисту позбавляє права осіб, які потерпіли шкоду від терористичного акту, одержати її відшкодування у повному обсязі. Таке право потерпілим від терористичного акту надає лише ЦК України, де відшкодування шкоди є заходом цивільно-правової відповідальності.

Окрім вищезазначеного зміст ст. 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» породжує низку проблемних питань щодо відповідності загальним засадам цивільного законодавства закріплення різних суб'єктів цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, а також обмеження окремих потерпілих осіб у праві на захист від терористичного акту.

В юридичній літературі проблеми, пов'язані з терористичним актом, були предметом дослідження у сфері кримінального, міжнародного права, політичних інститутів і процесів у працях А. В. Антипенко, В. Ф. Антипенка, А. О. Данилевського, О. С. Допілки, В. П. Ємельянова, Ю. А. Іванова, В. С. Канціра, В. О. Коршунова, В. В. Крутова, В. Н. Кубальського, М. В. Рибачука, М. В. Семикіна, І. Р. Серкевич, З. А. Шибзухова та ін. Водночас поодинокими є дослідження умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. На сьогодні можна назвати лише дисертаційне дослідження А. І. Мамушкіної на тему «Відшкодування шкоди потерпілим від терористичних актів: цивільно-правовий аспект», де вона вирішує питання про механізм цивільно-правового відшкодування шкоди, завданої внаслідок скоєння терористичного акту. Водночас науковець не визначила особливості умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

Вищезазначене свідчить про необхідність самостійного дослідження умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом та

розроблення пропозицій та рекомендацій з питань удосконалення цивільного законодавства про відшкодування шкоди.

Теоретичну основу дослідження цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, складають праці радянських і сучасних вчених, зокрема: Б. С. Антімонова, А. М. Беякової, Д. В. Бобрової, К. М. Варшавського, В. В. Глянцева, Н. Ю. Голубевої, С. Д. Гринько, О. В. Дзери, С. Є. Донцова, А. І. Загорулька, О. С. Іоффе, І. С. Канзафарової, Ю. Х. Калмикова, Т. С. Ківалової, О. О. Красавчікова, Л. В. Красицької, Н. С. Кузнецової, О. О. Кулініч, Р. А. Майданика, В. В. Луця, О. О. Отраднаної, В. П. Паліюка, В. Д. Примака, В. Т. Смірнова, А. О. Собчака, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, В. О. Тархова, К. А. Флейшиц, О. А. Устименко, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, О. Ю. Черняк, Х. І. Шварца, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон, К. Б. Ярошенко та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тема дисертації затверджена (протокол № 1 від 02 вересня 2014 року) та уточнена (протокол № 8 від 18 лютого 2019 року) вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення загальних закономірностей та видових особливостей умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, а також розроблення конкретних пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі *завдання*:

- з'ясувати особливості та визначити поняття цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом;
- охарактеризувати суб'єктів цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом;
- сформулювати концептуальні засади визначення підстави та умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом;
- виявити особливості завдання шкоди як об'єктивної умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом;

- з'ясувати особливості протиправної поведінки як об'єктивної умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом;
- визначити особливості причинно-наслідкового зв'язку як об'єктивної умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом;
- розкрити вину як суб'єктивну умову цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом;
- розробити конкретні пропозиції та рекомендації з удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди.

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні правовідносини, що виникають у зв'язку з цивільно-правовою відповідальністю за завдання шкоди.

Предметом дослідження є умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

Методи дослідження. У процесі дисертаційного дослідження були використані методи формально-логічного (догматичного), системного, функціонального, історичного та порівняльного аналізу, дедукції, індукції, тлумачення норм права, які дозволили визначити особливості умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

За допомогою *формально-логічного методу* розкрито загальні та спеціальні ознаки, правову та фактичну підставу цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, основні положення про протиправну поведінку, причинно-наслідковий зв'язок, вину (підрозділи 1.1, 1.3, 2.2, 2.3, 2.4). *Методи дедукції та індукції* дозволили охарактеризувати теорії, концепції, наукові положення щодо поняття та підстави цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, майнової та моральної шкоди, причинно-наслідкового зв'язку, вини (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.3, 2.4). *Системно-функціональний метод* використовувався при виокремленні видів терористичних актів, суб'єктів цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, способів відшкодування шкоди (підрозділ 1.1, 1.2, 2.1). *Історичний метод* слугував дослідженню походження цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом (підрозділ 1.1). *Метод порівняльного аналізу* застосовувався при визначенні спільних та відмінних ознак суб'єктів цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом за законодавством України та зарубіжних країн (підрозділ 1.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

вперше:

- 1) обґрунтовано, що розмір відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, повинен визначатися без урахування вини потерпілого та матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди;

2) запропоновано у разі порушення цивільних прав та інтересів фізичної особи вчиненням терористичного акту встановити презумпцію завдання моральної шкоди такого змісту: «Будь-яка фізична особа, яка потерпіла від вчинення терористичного акту, визнається такою, якій завдано моральну шкоду»;

3) доведено необхідність позбавлення права на відшкодування моральної шкоди, завданої смертю фізичної особи, тих осіб, які були усунені від права на спадкування у випадках, передбачених ч. ч. 1, 2, 3, 5 ст. 1224 ЦК України»;

4) встановлено застосування абсолютної (неспростовної) презумпції вини держави за завдання шкоди терористичним актом, що позбавляє її можливості доводити відсутність своєї вини;

5) встановлено, що держава, відшкодувавши шкоду, завдану терористичним актом фізичним або юридичним особам, має право зворотної вимоги до осіб, якими було завдано шкоду, тільки у разі встановлення в їх діях складу злочину за обвинувальним вирокком суду щодо них, який набрав законної сили, в розмірі виплаченого відшкодування, а також в розмірі коштів, витрачених на ліквідацію загрози терористичного акту та проведення антитерористичної операції;

удосконалено:

б) положення про причинно-наслідковий зв'язок як умову цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди. Зроблено висновок про те, що причинно-наслідковий зв'язок як умова цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, є складним і включає наявність двох ланок: перша – зв'язок поведінки терориста із завданою шкодою (зв'язок причини з необхідністю); друга – зв'язок між поведінкою терориста та неналежною діяльністю чи бездіяльністю держави (зв'язок причини з додатковими обставинами);

7) розуміння вини у цивільному праві. Сформульовано узагальнене визначення поняття вини як умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, через усвідомлення особою, яка завдала шкоду, суспільно небезпечного характеру своєї дії, яка передбачала небезпечні наслідки та бажала або свідомо припускала їх настання, а також невжиття державою усіх залежних від неї заходів щодо належного виконання обов'язку по забезпеченню прав і свобод людини та запобіганню шкоди;

дістало подальшого розвитку:

8) позиція щодо визначення розміру відшкодування моральної шкоди. Обґрунтовано, що судові рішення не можна ставити у залежність від методики чи математичних формул, оскільки у кожному конкретному випадку розмір відшкодування моральної шкоди залежить від різних обставин, що мають істотне значення, зокрема терористичний акт породжує різні способи, форми та ступені небезпеки. Має значення суб'єктивна думка суду, що формулюється залежно від критеріїв, встановлених у законодавстві та вимог розумності і справедливості;

9) положення про протиправну поведінку як умову цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди. Зроблено висновок, що у випадку завдання

шкоди терористичним актом цивільна протиправність перебуває у взаємозв'язку із кримінальною протиправністю, тому ознаками цивільного правопорушення внаслідок завдання шкоди терористичним актом є цивільна (порушення об'єктивного та суб'єктивного цивільного права) та кримінальна протиправності (закріплення кримінальної відповідальності у ст. 258 КК України);

10) характеристика суб'єктів цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. Доведено, що держава Україна зобов'язана нести цивільно-правову відповідальність за шкоду, завдану терористичним актом, на території України як перед юридичними особами, так і перед фізичними особами, незалежно від їх приналежності до громадянства України, оскільки такі учасники цивільних правовідносин є юридично рівними у праві на захист порушених прав та інтересів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх можна використати:

– у науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень проблем цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди та зобов'язань із відшкодування шкоди загалом;

– у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Деліктні зобов'язання», «Зобов'язання внаслідок завдання шкоди»;

– у нормотворчому процесі для удосконалення цивільного законодавства у сфері захисту цивільних прав та інтересів, шляхом внесення змін до ЦК України та окремих законодавчих актів України;

– у правозастосовній діяльності судових органів при вирішенні спорів про захист цивільних прав та інтересів, щодо яких є заява про відшкодування шкоди, завданої терористичним актом.

Наукові концепції, висновки та пропозиції дисертаційної роботи використано при підготовці лекцій та навчально-методичних матеріалів у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (*Акт про реалізацію результатів наукових досліджень від 23 квітня 2019 року*).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Наукова новизна одержаних результатів дослідження отримана особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних конференціях: наукових – «Тринадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 14–15 листопада 2014 року), «Шістнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 20–21 жовтня 2017 року); науково-практичній – «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 19 травня, 2018 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 8 наукових працях, зокрема в 2 наукових статтях у фахових виданнях України, 3 наукових статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, 3 тезах доповідей на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, двох додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 190 сторінок. Список використаних джерел складається з 232 найменувань на 23 сторінках. Додатки викладено на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами, визначено його мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, розкрито методологічні засади роботи, сформульовано наукову новизну, висвітлено практичне значення одержаних результатів, наведено перелік апробацій результатів дослідження, відомості про публікації з теми дослідження, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Загальні положення цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом» складається з трьох підрозділів, у яких визначено поняття, суб'єктний склад, підставу та умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

У *підрозділі 1.1 «Поняття та особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом»* визначаються ознаки та поняття цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

Встановлено, що для цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, визначальною є категорія «терористичний акт», що є спорідненою з поняттям «тероризм».

Акцентується увага на те, що тероризм є складним соціальним явищем, що суттєво впливає на найважливіші соціальні процеси, оскільки терористична діяльність вчиняється з певною метою (політичною, економічною, релігійною, військовою, правовою та ін.). Тероризм постійно розвивається і змінюється разом із суспільством. При цьому сутність тероризму залишається сталою, а змінюються лише види терористичної діяльності та засоби їх вияву.

Виділено такі ознаки тероризму: 1) організоване насильство; 2) метою є досягнення політичних, релігійних, економічних, військових та інших цілей; 3) виявляється у формі здійснення терористичної діяльності, що має ознаки злочину; 4) створення загрози або завдання істотної шкоди.

Вказується, що терористичний акт становить один із видів терористичної діяльності, який вирізняється від решти: 1) злочинна діяльність здійснюється шляхом «застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій»; 2) спричиняє виникнення таких цивільних зобов'язань: а) створення загрози завдання шкоди життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи; б) відшкодування шкоди.

Встановлено, що цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану терористичним актом, є різновидом цивільно-правової, зокрема деліктної відповідальності, тому володіє всіма їй характерними загальними ознаками.

Проведений аналіз чинного законодавства, що регулює відносини, пов'язані з терористичною діяльністю, дозволив виділити такі спеціальні ознаки цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом: 1) санкція за цивільне правопорушення, спрямована на захист цивільних прав та інтересів потерпілого та інших осіб, які мають право на відшкодування шкоди; 2) шкода завдається вчиненням терористичного акту, зокрема застосуванням насильства однієї особи чи групи осіб до інших; 3) обов'язковою ознакою цивільного правопорушення є наявність кримінальної протиправності; 4) застосовується до осіб, які вчинили умисно терористичний акт, так і до держави; 5) виявляється у виникненні для терориста, терористичного угруповання чи терористичної організації обов'язку нести негативні наслідки майнового характеру, якщо шкода завдана юридичній особі, а також у разі звернення держави зі зворотною вимогою у розмірі виплаченого відшкодування чи відшкодування інших понесених витрат, та для держави, – шкода завдана громадянину; 6) не застосовуються підстави для звільнення від відповідальності, передбачені цивільним законодавством (дія непереборної сили, умисел потерпілого, випадок); 7) якщо суб'єктом відповідальності є держава, то обов'язок відшкодувати шкоду виникає лише за рішенням суду; якщо суб'єктом відповідальності є особа, яка завдала шкоду, – у позасудовому порядку (добровільно) або за рішенням суду.

Диференціювання загальних і спеціальних ознак дозволило сформулювати поняття цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

У підрозділі 1.2 «Суб'єкти цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом» викладено особливості суб'єктного складу цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

Зроблено висновок, що згідно з цивільним законодавством України потерпілими від терористичного акту можуть бути фізичні та юридичні особи, держава Україна та іноземні держави, Автономна Республіка Крим, територіальні громади та інші суб'єкти публічного права. Зазначено, що потерпілими фізичними особами можуть бути: цивільне населення (особи), яке перебувало на території вчинення терористичного акту, та особи, які приймали участь в антитерористичній операції.

Акцентовано увагу на тому, що безпосереднім завдавачем шкоди є терорист, який може діяти одноособово, а також як член терористичного угруповання чи терористичної організації. Виділено такі типи терористів: терорист-психічнохворий, терорист-фанатик, терорист-смертник, терорист-дитина та ін.

Встановлено, що більшість терористичних актів вчиняється терористичними групами та терористичними організаціями. Для таких організацій тероризм становить засіб захоплення та утримання контролю над певною територією та подальшого створення власної держави – «терористична напівдержава» («*Terrorist Seme-States*» – *TSS*). Зазначено, що на території України також діють терористичні угруповання, як Донецька та Луганська

«народні республіки», які можна вважати «терористичними напівдержавами», оскільки вони повністю володіють основними їх ознаками.

У дисертації проаналізовано законодавство окремих зарубіжних країн щодо суб'єкта цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. Зроблено висновок про те, що питання про суб'єкта відповідальності вирішується по-різному: 1) за рахунок державного бюджету відшкодовується шкода фізичним та юридичним особам (Азербайджан, Вірменія, Киргизія, Казахстан, Таджикистан); 2) за рахунок республіканського бюджету шкода відшкодовується лише громадянам (Білорусь); 3) обов'язок відшкодувати шкоду покладається на осіб, які її завдали (Узбекистан). Окремі держави виступають гарантами відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, а не несуть відповідальність за її завдання (Австрія, ФРН, Великобританія, Ізраїль, США, Фінляндія, Франція, Нова Зеландія та ін.). За законодавством цих держав потерпілі від тероризму прирівнюються до жертв війни, тому отримують право на матеріальну допомогу за рахунок фондів допомоги жертвам злочинів.

Зроблено висновок, що позбавлення юридичних осіб та інших фізичних осіб (крім громадян України), яким було завдано шкоди терористичним актом, права вимоги про відшкодування шкоди до держави порушує ст. 1 ЦК України, де закріплено, що учасники цивільних відносин наділені юридичною рівністю, зокрема щодо реалізації права на захист свого цивільного права та інтересу у разі його порушення (ст. 15 ЦК України).

Доведено спірність наукової позиції щодо запровадження до неповнолітнього та його батьків (усиновлювачів), або піклувальників солідарної цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану неповнолітньою особою скоєнням злочину, зокрема терористичного акту. Обґрунтовано, що протиправна поведінка батьків (усиновлювачів) або піклувальників не пов'язана причинно-наслідковим зв'язком із шкодою, завданою неповнолітньою особою, хоча й стала передумовою його винних і протиправних дій. Наголошується на можливість застосування солідарної відповідальності у тому випадку, коли такі особи завдали неподільної шкоди спільними терористичними діями, тобто виступали як співучасники правопорушення.

Особливу увагу приділено питанню про визнання суб'єктом цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, членів сімей терористів. У роботі наведено приклади застосування такого заходу відповідальності в окремих зарубіжних країнах. Наприклад, відповідно до Закону Ізраїлю «Про оборону в надзвичайній ситуації» до заходу відповідальності віднесено знищення майна родичів терористів, насамперед об'єкта нерухомості (ст. 119). Обґрунтовано відсутність цивільно-правових підстав для визнання члена сім'ї терориста суб'єктом відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, оскільки для покладення відповідальності необхідно встановити вчинення ним терористичного акту, тобто наявність прямого та необхідного причинно-наслідкового зв'язку між діяльністю члена сім'ї терориста та завданням шкоди. При цьому

наголошується, що національне законодавство ґрунтується на засадах вини, а колективна відповідальність (Ізраїлю) на іншій підставі – причетності членів сім'ї терористів до вчиненого теракту.

У підрозділі 1.3 «Концептуальні засади визначення підстави та умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом» зазначено, що поняття «підстава» цивільно-правової відповідальності може бути розглянуто у двох аспектах: правова підстава – норма права; фактична підстава – цивільне правопорушення. Зазначено, що за наявності фактичної підстави буде застосовуватися норма права, як правова підстава для притягнення суб'єкта до цивільно-правової відповідальності.

Встановлено, що на сьогодні у судовій практиці та доктрині виникають питання про правову підставу цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. Причиною такої ситуації є закріплення у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 19) як суб'єкта відповідальності за шкоду, завдану юридичній особі, держави Україна. Однак відсутній порядок відшкодування шкоди таким спеціальним суб'єктом відповідальності. Автором було запропоновано доповнити ЦК України статтею 1177–1 «Відшкодування шкоди, завданої терористичним актом».

У дисертації охарактеризовано основні позиції щодо фактичної підстави цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди, зокрема такою підставою визнають: порушення суб'єктивних цивільних прав (В. В. Вітрянський та ін.), факт завдання шкоди (О. О. Отрадна, В. О. Тархов та ін.), правопорушення (С. Д. Гринько, А. І. Загорулько, Т. С. Ківалова, Г. К. Матвеев, В. Т. Смірнов, А. О. Собчак, Є. О. Харитонов та ін.). Обґрунтовано, що фактичною підставою для цивільно-правової відповідальності є цивільне правопорушення, санкція за яке встановлена цивільним законодавством. Для встановлення факту цивільного правопорушення слід з'ясувати наявність ознак – умов відповідальності.

Зроблено висновок, що у разі завдання шкоди терористичним актом умови цивільно-правової відповідальності володіють особливими характеристиками, що зумовлено характером діяльності, якою завдано шкоди, та особливостями суб'єктного складу правопорушення. При цьому такі умови є спеціальними, оскільки правовою підставою цивільно-правової відповідальності повинна бути окрема норма права. Відповідно загальна норма права про генеральний делікт буде застосовуватися лише у разі, коли у спеціальній нормі питання не врегульовано.

У роботі умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, розподілено на об'єктивні (завдання шкоди, протиправність поведінки завдавача шкоди, наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою і завданою шкодою), які пов'язані з діяльністю особи у зовнішньому середовищі, та суб'єктивну (вина правопорушника), що характеризує вольовий і свідомий людський фактор.

Розділ 2 «Об'єктивні та суб'єктивні умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом» охоплює чотири підрозділи, в яких розкриваються особливості завдання шкоди, протиправної

поведінки, причинно-наслідкового зв'язку між завданою шкодою і протиправною поведінкою як об'єктивні умови та вину як суб'єктивну умову цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

У підрозділі 2.1 «Завдання шкоди як об'єктивна умова цивільно-правової відповідальності за вчинення терористичного акту» охарактеризовано завдання майнової та моральної шкоди як об'єктивну умову цивільно-правової відповідальності за вчинення терористичного акту.

Зроблено висновок про те, що майнова шкода може виявлятися в таких наслідках: 1) знищенні, пошкодженні, псуванні речей (майна); 2) втраті утримання внаслідок смерті годувальника; 3) витратах на поховання та на спорудження надгробного пам'ятника внаслідок смерті потерпілого; 4) витратах на лікування, сторонній догляд, протезування тощо внаслідок ушкодження здоров'я потерпілого; 5) втраті заробітку та інших доходів внаслідок каліцтва або іншого ушкодженням здоров'я потерпілого; 6) витратах потерпілих осіб у зв'язку з переїздом в іншу місцевість або необхідністю найму житла тощо; 7) витратах держави для проведення антитерористичної операції; 8) витратах держави для відшкодування шкоди, завданої іншим особам при проведенні антитерористичної операції; 9) витратах держави для здійснення соціальних виплат осіб, які залучалися до боротьби з тероризмом та членам їх сімей.

У дисертації наголошується, що виконання відновлювальної функції зобов'язань із відшкодування шкоди та цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, можливе лише за умови дотримання принципу «повного відшкодування шкоди» без будь-яких винятків, передбачених законом.

Автором обґрунтовано спірність більшості положень щодо способів відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, викладених у проекті Закону України № 4328 від 29.03.2016 р. «Про відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом».

Обґрунтовано доцільність запровадження абсолютної (неспростовної) презумпції завдання моральної шкоди у разі вчинення терористичного акту. Така позиція пояснюється тим, що завдання шкоди терористичним актом становить склад злочину, що вчиняється шляхом «захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій» (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»). Відповідно порушення прав та інтересів фізичної особи таким чином завжди буде супроводжуватися завданням їй душевних страждань. Особливість такої презумпції моральної шкоди полягає у тому, що потерпілій особі слід буде надавати суду докази лише для обґрунтування бажаного розміру відшкодування моральної шкоди, а не для підтвердження факту її завдання.

У підрозділі 2.2 «Протиправна поведінка як об'єктивна умова цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом» зосереджено увагу на характеристиці протиправної поведінки як об'єктивної

умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

У дисертації зазначено, що обов'язковою ознакою цивільного правопорушення є протиправний характер діяльності терориста, якою завдається шкода, – порушується об'єктивне та суб'єктивне цивільне право.

Водночас наголошено, що визначальною ознакою для кваліфікації завдання шкоди, вчиненої терористичним актом, також є встановлення факту наявності кримінальної протиправності – злочинної діяльності (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»), тобто закріплення відповідальності у ст. 258 КК України. Це означає, що діє принцип *«nullum crimen sine lege»* – «немає злочину без вказівки на це в законі».

Зроблено висновок про те, що завдання шкоди терористичним актом може виявлятися лише в активній формі – діяльності. Це зумовлено тією обставиною, що терористичний акт є видом терористичної діяльності, що здійснюється лише через вчинення дій (застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу та ін.). Тому можливість завдання шкоди у формі бездіяльності виключає визнання такої поведінки терористичним актом.

У дисертації наголошено, що вчинення терористичного акту в жодному випадку ні з позиції цивільного законодавства, ні з позиції кримінального законодавства не може бути визнано правомірною діяльністю. Правомірним є завдання шкоди особами, які уповноважені здійснювати боротьбу з тероризмом у разі проведення антитерористичної діяльності (ст. 10 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

У підрозділі 2.3 *«Причинно-наслідковий зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою як об'єктивна умова цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом»* досліджено особливості причинно-наслідкового зв'язку між шкодою та протиправною поведінкою як об'єктивної умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

У дисертації виділено основні положення про причинно-наслідковий зв'язок як умову цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом: 1) причинно-наслідковий зв'язок складається з двох ланок: перша – зв'язок поведінки терориста із завданою шкодою; друга – зв'язок між поведінкою терориста та неналежною діяльністю чи бездіяльністю держави; 2) причинно-наслідковий зв'язок є умовою цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди терористичним актом у разі, якщо він є прямим, безпосереднім і необхідним, – зв'язок поведінки терориста із завданою шкодою; 3) зв'язок між неналежною діяльністю чи бездіяльністю держави та шкідливим наслідком вчинення особою терористичного акту є непрямим, тому не є умовою цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди терористичним актом; 4) причини мають значення для конкретного випадку завдання шкоди терористичним актом, тому слід виокремити кожен із причин та кожен їх наслідок: поведінка терориста – причина, а завдання шкоди – наслідок; поведінка держави – причина, а поведінка терориста – наслідок; 5) правове значення причинно-наслідкового зв'язку полягає у тому, що його

встановлення дозволяє визначити суб'єкта цивільно-правової відповідальності, межі відповідальності за завдану шкоду, а також особу, до якої держава має право зворотної вимоги (регресу) у розмірі виплаченого відшкодування.

Підрозділ 2.4 «Вина як суб'єктивна умова цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом» присвячений характеристиці вини як суб'єктивної умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

У дисертації вина розглядається лише як умова цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. Це зумовлено тим, що за таких обставин завдання шкоди вина не може бути підставою для зменшення розміру відшкодування шкоди (груба необережність потерпілого) та звільнення від обов'язку її відшкодування (умисел потерпілого).

Особливу увагу приділено характеристиці двох концепцій вини у цивільному праві: психологічної (психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків) та поведінкової (невжиття особою заходів як для належного виконання зобов'язання, так і для запобігання завданню шкоди). Зроблено висновок, що положення поведінкової та психологічної концепції вини слід застосовувати для виникнення цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, залежно від суб'єкта відповідальності.

Встановлено, що значення психологічної концепції вини для цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, полягає у такому: 1) становить підґрунтя для визнання завдання шкоди терористичним актом, що вчиняється лише у формі умислу; 2) встановлюється факт наявності вини особи, яка безпосередньо завдала шкоди, – терориста, оскільки від цього залежить встановлення суб'єктивної умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, юридичній особі, а також можливість звернення держави із зворотною вимогою (регресом) до особи, яка завдала шкоди терористичним актом фізичним особам.

Виявлено, що поведінкова концепція вини застосовується для притягнення держави до цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. Така позиція пояснюється тим, що держава несе ноксальну відповідальність за шкоду, завдану іншою особою – терористом, оскільки належним чином не виконала покладений Конституцією України обов'язок щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини (ст. 3).

У дисертації пояснюється доцільність встановлення абсолютної (неоспорюваної) презумпції вини держави з таких міркувань. По-перше, розуміння вини держави згідно поведінкової концепції. По-друге, підвищена вимога до діяльності держави, яка виступає гарантом утвердження та забезпечення основних прав і свобод людини. По-третє, завдання шкоди іншою особою – терористом, який свідомо та цілеспрямовано вчинив терористичний акт.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено комплексне дослідження умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, що дозволило визначити загальні закономірності та видові їх особливості, окреслити специфіку правового регулювання відносин щодо відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, розробити конкретні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди.

1. Завдання шкоди вчиненням терористичного акту спричиняє виникнення двох видів цивільних правовідносин: 1) відшкодування шкоди як захід цивільно-правової відповідальності; 2) відшкодування шкоди як спосіб захисту цивільних прав та інтересів.

Перший вид цивільних правовідносин виникає у разі завдання шкоди терористом, терористичною організацією, державою-терористом іншим особам (підставою виникнення зобов'язання із відшкодування шкоди є правопорушення).

Другий вид цивільних правовідносин пов'язаний із завданням шкоди вчиненням правомірних дій суб'єктами боротьби з тероризмом. При цьому потерпілими особами можуть бути безпосередньо терористи, терористичні організації, держава-терорист, а також інші особи, зокрема цивільне населення. У цьому випадку мова йде про завдання шкоди внаслідок виконання конкретними суб'єктами обов'язків щодо боротьби з тероризмом, покладених Кабінетом Міністрів України (Розділ 2 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

Встановлено, що завдання шкоди терористам суб'єктами боротьби з тероризмом може бути кваліфіковано як вчинення дій у стані крайньої необхідності (ст. 1171 ЦК України), а також у стані необхідної оборони (ст. 1169 ЦК України). Водночас завдання шкоди іншим особам, зокрема цивільному населенню, – вчинення дій у стані крайньої необхідності (ст. 1171 ЦК України).

2. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану терористичним актом, – це санкція за цивільне правопорушення, спрямована на захист цивільних прав та інтересів потерпілого та інших осіб, які мають право на відшкодування шкоди, що застосовується у разі завдання шкоди терористичним актом та породжує для суб'єкта відповідальності обов'язок відшкодувати майнову та моральну шкоду у повному обсязі.

3. Основним суб'єктом цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, є держава, яка зобов'язана забезпечити будь-якій особі, права та свободи якої порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо це порушення було здійснено вчиненням злочинних дій чи особами, які діяли від імені держави. Особи, які завдали шкоди вчиненням терористичних актів, несуть цивільно-правову відповідальність перед державою у порядку задоволення її зворотної вимоги (регресу).

4. Суб'єктом цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичною організацією є сама терористична організація незалежно від того чи має вона статус юридичної особи.

5. Особливості завдання моральної шкоди терористичним актом як умови цивільно-правової відповідальності: 1) може становити самостійний наслідок вчиненого протиправного діяння, так і бути пов'язана з будь-якою шкодою (майновою чи особистою немайновою); 2) на момент завдання моральної шкоди відсутня майнова її оцінка; 3) для визначення розміру відшкодування моральної шкоди має значення суб'єктивна думка суду, залежно від критеріїв і вимог розумності, справедливості; 4) при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди суд повинен керуватися судовим рішенням за подібним правопорушенням, із подібними обставинами справи; 5) суди повинні виходити із презумпції завдання потерпілій особі моральної шкоди; 6) на вимогу про відшкодування моральної шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи позовна давність не поширюється, а на вимогу про відшкодування моральної шкоди у зв'язку із знищенням чи пошкодженням майна застосовується загальна позовна давність тривалістю у три роки.

6. Особливості протиправної поведінки як об'єктивної умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом: 1) вимагається порушення норм цивільного та кримінального права; 2) протиправна поведінка особи, яка завдала шкоди виявляється лише у формі дії – терористичної діяльності.

7. Причинно-наслідковий зв'язок є об'єктивною умовою цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди терористичним актом у разі, якщо він є прямим, безпосереднім і необхідним, – зв'язок поведінки терориста із завданою шкодою.

8. Вина як суб'єктивна умова цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом характеризується такими ознаками: 1) має значення лише умисна форма вини особи, яка завдала шкоду, а також факт наявності вини держави, як суб'єкта відповідальності; 2) для особи, яка завдала шкоду, застосовується оспорювана презумпція вини, а для держави, як суб'єкта відповідальності, – неоспорювана (абсолютна) презумпція вини.

9. Запропоновано внести такі зміни та доповнення до нормативно-правових актів:

– викласти пункт 2 частини 2 статті 23 ЦК України у такій редакції:

«душевних страждань у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, чоловіка (дружини), батьків (усиновлювачів), дітей (усиновлених), а також осіб, які проживали з нею однією сім'єю за умови, що вони не усунені від права на спадкування у випадках, передбачених частинами 1, 2, 3, 5 статті 1224 ЦК України»;

– доповнити частину 2 статті 1168 ЦК України такого змісту:

«за умови, що вони не усунені від права на спадкування у випадках, передбачених частинами 1, 2, 3, 5 статті 1224 ЦК України»;

– доповнити главу 82 ЦК України статтю 1177–1 такого змісту:

«Стаття 1177–1. Відшкодування шкоди, завданої терористичним актом

1. Майнова та моральна шкода, завдана терористичним актом відшкодовується державою у повному обсязі без урахування підстав для зменшення розміру відшкодування, передбачених у ст. 1193 ЦК України за рішенням суду.

2. Будь-яка фізична особа, яка потерпіла від вчинення терористичного акту, визнається такою, що їй завдано моральної шкоди.

3. Право на відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, виникає у фізичної або юридичної особи незалежно від встановлення в діях особи, яка завдала шкоди, складу злочину за обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

4. Шкода, завдана правомірними діями суб'єктів боротьби з тероризмом відшкодовується у випадках, встановлених цим Кодексом та іншим законом»;

– доповнити ст. 1191 ЦК України частиною п'ятою такого змісту:

«5. Держава, відшкодувавши шкоду, завдану фізичним або юридичним особам терористичним актом, має право зворотної вимоги до осіб, якими було завдано шкоду, тільки у разі встановлення в їх діях складу злочину за обвинувальним вироком суду щодо них, який набрав законної сили, в розмірі виплаченого відшкодування, а також розмірі коштів, витрачених на ліквідацію загрози терористичного акту або проведення антитерористичної операції».

– доповнити статтю 1193 ЦК України частиною п'ятою такого змісту:

«Встановлені у пунктах 2,3,4 цієї статті наслідки врахування вини потерпілого і матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди, не застосовуються у випадках завдання шкоди терористичним актом».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Завадська О. П. Протиправна діяльність як умова виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої терористичним актом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія Право. Випуск 52. Том 1. С. 119–123.

2. Завадська О. П. Принцип повного відшкодування шкоди при визначенні обсягу цивільно-правової відповідальності за вчинення терористичного акта. *Університетські наукові записки*. 2018. № 67–68. С. 128–138.

3. Завадська О. П. Теоретичні основи дослідження шкоди, завданої терористичним актом для цивільно-правової відповідальності. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 8 (26). С. 94–101.

4. Завадська О. П. Вина як умова цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 12 (30). С. 31–40.

5. Завадська О. П. Особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. № 2 (32). С. 37–45.

6. Завадська О. П. Національна безпека України: поняття та об'єкти. Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової

конференції «Тринадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 14–15 листопада 2014 року): [у 2–х частинах]. Частина перша. Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2015. С. 91-96.

7. Завадська О. П. Щодо питання про співвідношення понять «тероризм» та «терористичний акт». Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Шістнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 20–21 жовтня 2017 року): [у 2–х частинах]. Частина друга. Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2017. С. 85–86.

8. Завадська О. П. Терористичний акт як джерело виникнення недоговірних зобов'язань. Від римського приватного права до ІТ права: мат. міжнар. наук-практич. конф. «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 19 травня, 2018 року). За заг. ред. д.ю.н., проф. О.І. Харитонова, к.ю.н., доцента К.Г. Некіт. Одеса: Фенікс, 2018. С. 138–140.

АНОТАЦІЯ

Завадська О. П. Умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2019.

Дисертацію присвячено визначенню загальних закономірностей та видових особливостей умов цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом, а також розробленню конкретних пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди.

У дисертації розкрито терористичний акт як цивільно-правову категорію. Виділено ознаки та запропоновано поняття цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. Охарактеризовано суб'єктний склад цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. Доведено, що держава Україна зобов'язана нести цивільно-правову відповідальність за шкоду, завдану терористичним актом на території України перед юридичними особами, так і перед фізичними особами незалежно від їх приналежності до громадянства України. Запропоновано порядок здійснення державою, яка відшкодувала шкоду, завдану терористичним актом фізичним або юридичним особам, права зворотної вимоги до осіб, якими було завдано шкоду.

Охарактеризовано особливості майнової та моральної шкоди, завданої терористичним актом. Встановлено, що розмір відшкодування не може бути зменшено на підставі грубої необережності потерпілого та матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди. Запропоновано запровадження презумпції завдання моральної шкоди та підстави для відмови у задоволенні

вимоги фізичної особи про відшкодування моральної шкоди, завданої терористичним актом щодо членів її сім'ї.

Визначено особливості протиправної поведінки, що виявляється у формі дії через порушення норми цивільного права шляхом завдання шкоди та норми кримінального права.

Виділено основні положення про причинно-наслідковий зв'язок як умову цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом.

Віднесено до ознак вини як суб'єктивної умови відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом: 1) має значення лише умисна форма вини особи, яка завдала шкоду, а також факт наявності вини держави, як суб'єкта відповідальності; 2) для особи, яка завдала шкоди застосовується оспорювана презумпція вини, а для держави, як суб'єкта відповідальності, – неоспорювана (абсолютна) презумпція вини.

Ключові слова: терористичний акт, тероризм, держава, терорист, потерпілий, правопорушення, злочин, умови, цивільно-правова відповідальність, шкода, моральна шкода, майнова шкода, протиправність, причинно-наслідковий зв'язок, вина, умисел.

АННОТАЦІЯ

Завадская О. П. Условия гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный террористическим актом. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Хмельницкий университет управления и права имени Леонида Юзькова, Хмельницкий, 2019.

Диссертация посвящена определению общих закономерностей и видовых особенностей условий гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный террористическим актом, а также разработке конкретных предложений и рекомендаций по совершенствованию правового регулирования гражданских отношений, связанных с возмещением вреда.

В диссертации выделены признаки и предложено авторское понятие гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный террористическим актом. Определены особенности субъектного состава гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный террористическим актом.

Выяснены особенности условий гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный террористическим актом, которые разделены на объективные (причинение вреда, противоправность поведения причинителя вреда, наличие причинной связи между противоправным поведением и причиненным вредом), которые связаны с деятельностью человека во внешней среде и субъективную (вина правонарушителя), характеризующую волевой и сознательный человеческий фактор.

Ключевые слова: террористический акт, терроризм, государство, террорист, потерпевший, правонарушение, преступление, условия, гражданско-

правовая ответственность, вред, моральный вред, имущественный вред, противоправность, причинно-следственная связь, вина, умысел.

SUMMARY

Zavadska O. P. Terms of Civil Liability for Harm Caused by a Terrorist Act. – Manuscript copyright.

Thesis submitted for the scientific degree of Candidate of Sciences in Law, speciality, 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytsky, 2019.

The dissertation is devoted to the identification of general laws and specific features of the terms of civil liability for the harm caused by a terrorist act, as well as to the development of specific proposals and recommendations for improving the legal regulation of civil relations related to compensation for harm.

The dissertation discloses a terrorist act as a civil law category. It defines the features and proposes the concept of civil liability for the harm caused by a terrorist act. The subjective composition of civil liability for the harm caused by a terrorist act is characterized. It has been proved that the state of Ukraine is obliged to bear civil liability for the harm caused by a terrorist act in the territory of Ukraine both to legal entities and to individuals regardless of their citizenship of Ukraine. The procedure for realization of the right of a return claim to the harmed persons by the state, which compensated the harm caused by a terrorist act to legal entities and to individuals has been offered.

Peculiarities of material and non-material harm caused by a terrorist act have been characterized. It has been established that the amount of compensation cannot be reduced on the grounds of gross negligence of the victim and the material wealth of the person who made the damage. The presumption of non-material harm and the grounds for refusing to satisfy an individual's claim for non-material harm caused by a terrorist act against the family members have been proposed.

The peculiarities of unlawful behaviour, which manifests itself in the form of action due to violation of the norm of civil law by causing harm and the norm of criminal law have been determined.

The main provisions on causation as a condition of civil liability for harm caused by a terrorist act have been specified.

The following are attributed to guilt as a subjective condition of liability for harm caused by a terrorist act: 1) only the deliberate form of guilt of the person causing the harm, as well as the fact of the guilt of the state as the subject of liability, matters; 2) the impugned presumption of guilt applies to the person who caused the harm and the unquestioned (absolute) presumption of guilt applies to the State as the subject of liability.

Key words: terrorist act, terrorism, state, terrorist, victim, offense, crime, terms, civil liability, harm, moral harm, material harm, wrongfulness, causation, guilt, intent.

Підписано до друку _ .11.2019. Зам. № _
Обсяг 0,9 друк. арк. формат 60x90/16. Наклад – 100 прим.

Надруковано у ТОВ «Хмельницький ЦНТІ»
29000, м. Хмельницький, вул. Свободи, 36
Тел. : (0382) 65-50-96